

UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ

UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2 (Aralık/December 2023); 287-313

Kur'ân Okumayla İlgili Sözcüklerin İlk Muhatap Açısından Tahlili*

Analysis of Words Related to Reading the Qur'ân in terms of the First Addressee

Ali Karataş

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir
Anabilim Dalı

Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences,
Department of Tafsir
Sakarya, Türkiye

alikaatas@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3365-0627>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Eylül/September 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023

Atıf / Citation

Karataş, Ali. "Kur'ân Okumayla İlgili Sözcüklerin İlk Muhatap Açısından Tahlili". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 6/2 (Aralık/December 2023), 287-313. <https://doi.org/10.54122/umde.1365615>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ali Karataş).

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ Nevşehir Hacı Bektas Veli University

Lisans Bilgisi / Lisence Information

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Bu araştırmamı özellikle 7 Ekim 2023'den itibaren Gazze'de şehit edilen masum çocuklara ve kadınlara ithaf ediyorum. I dedicate this research especially to the innocent children and women martyred in Gaza since October 7, 2023.

Öz

Kur'ân'daki yakın anlamlı kelimeler aynı manaya gelecek şekilde Türkçeye tercüme edilmektedir. Ancak âyetlerdeki siyaka göre değerlendirildiğinde bu kelimelerin aynı manaya gelmediği görülmektedir. Bu sebeple bu tür sözcüklerin geçtiği âyetlerin muhatabı ve hangi konudan bahsettiği tespit edilmelidir. Türkçeye “Kur'ân okuma” olarak çevrilen *telâ*, *derase*, *rattale* ve *karæ* fiilleri yakın anlamlıdır. Araştırmamızda bu sözcükleri seçmemizin sebebi bunların yaygın kullanımında Kur'ân'daki mananın dikkate alınmamasıdır. Kur'ân'ın, Mushaf haline getirilmesinden sonra tarihi süreçte bu kelimeler sabit bir metni okuma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu kelimelerin anlamının âyete göre değiştiğinin tespit edilebilmesi için öncelikle âyetlerin tarihî bağlamı belirlenmeli ve dilsel kullanımları araştırılmalıdır. Ne var ki gerek vücûh kitaplarında gerekse tefsirlerde söz konusu kelimelerin kullanımları ve anlamları yeterince dikkate alınmamıştır. Bu durum Türkçe meallere de yansımış, ilgili lafızların anlam incelikleri ve muhatap değişkeni göz ardı edilmiştir. Belirlediğimiz çerçeveye bağlı olarak bu kelimeleri tefsir kaynaklarından araştırdık. Ulaştığımız verilerin vücûh edebiyatı eserlerindeki karşılığını inceledik. Bu edebiyatta zaman zaman muhatap bilgisi ve anlam inceliği dikkate alınmadığı için dakik bir mana verilmediğini tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Okuma, Telâ, Derase, Rattale, Karæ

Abstract

Qur'anic near-synonymous terms are translated into Turkish in a way that preserves that meaning. When these words are analyzed in light of the context of the verses, it becomes clear that their meanings are different. Because of this, it is important to identify the topic and addressee of the verses that contain these terms. Near-synonymous verbs include *talâ*, *darasa*, *rattala*, and *qara'a*, which translate to “reading the Qur'ân” in Turkish. These words were chosen for our study because, despite their common usage, their meaning in the Qur'ân is not taken into consideration. Following the Qur'ân's conversion to a Mushaf, these words were assessed historically in the context of reading a set text. First, the historical background of the verses and their language usage should be ascertained in order to ascertain whether the meaning of these words varies depending on the verse. Nonetheless, it appears that the books of tafsir and wujûh did not adequately address the meanings and usage of these terms. The nuances of the necessary words' meanings and the addressee's variable are overlooked in Turkish translations, which also mirror this predicament. I looked up these words from tafsir sources based on the structure we came up with. I have looked at the wujûh literature's equivalents of the conclusions we have drawn. I have found that because the information of addressee and the nuance of meaning are not taken into consideration, a precise interpretation is occasionally not provided in this literature.

Key Words: Tafsîr, Qur'ân, Reading, Talâ, Darasa, Rattala, Qara'a.

Giriş

Allah'ın, vahyini insanlara bildirirken seçtiği sözcükleri muhatabına göre değiştirdiği bir gerçektir. Muhteva olarak aynı veya yakın görülen konular bütünlük içerisinde incelendiğinde o konuyla ilgili anahtar sözcükler tespit edilebilir. Fakat bu sözcükler eğer eş anlamlı kabul edilip birbiri ile açıklanır ya da tefsir edilirse anlamı tespit etme açısından hata yapılması yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Allah, konu bakımından yakın olmakla birlikte emirler, yasaklar ve verilmek istenen mesaja göre farklı kelimelerle muhataplarına seslenir. Bu durum anlatımın sıkıcılığını giderme amaçlı olarak görülse de bize göre, kelimelerin varlık dünyasındaki karşılığının (*misdâk*) farklı olması anlamda değişikliği beraberinde getirir. Zira bir kelime, bir durumu veya varlığı gösteriyorsa bunun

için ikinci bir kelime kullanılmasının makul bir açıklaması bulunmaz. Nüzul sürecinde inen âyetlerin okunmasıyla ilgili kullanılan kelimelerin de muhataba göre değişmesi ya da en azından değiştiğinin varsayımı mümkündür. Bunlar *telâ*, *derase*, *rattele* ve *karae* fiilleridir. *Derase* doğrudan Kur'ân okumayla ilişkili olarak âyetlerde geçerse de okumaya işaret ettiği için inceleme gereği duyduk. Kâf sûresinin 18. âyetinde geçen *lefaza* fiili de bu kelime grubu içinde değerlendirilebilir ancak Kur'ân'da kitap okuma bağlamına sahip olmadığı için biz onu ele almayacağız.¹

Araştırmamızda, söz konusu kelimelerin hitap ve muhatap ilişkisine göre değiştiği ileri sürülerek bu çerçevede inceleme yapılacaktır. Ancak doğru sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle bu kelimelerin dilsel/lengüistik tahlillerini yapmamız gereklidir. Söz konusu sözcüklere dair çeşitli araştırmalar yapılmış² ama bu araştırmalarda ilgili kelimeler çerçevesinde nüzul döneminde Kur'ân okumanın -belirli âyetler dışında- hitap ve muhatap ilişkisi analiz edilmemiştir. Zira böyle bir inceleme yapılmadığında dilsel değerlendirmeler yetersiz kalacaktır.

Kur'ân, kendisine hitap edilen toplumla diyalogun gerçekleştiği bir atmosfer içinde gönderilmiş ve belirli bir süreç geçirdikten sonra metin haline gelmiştir. Bu toplum inanç ve kültürel olarak farklı niteliktedir. Hatta Kur'ân'ın hitapları Mekke ve Medine döneminde değişmektedir. Buna bağlı olarak içeriği şekillendiren üslup ve sözcükler de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla okumaya dair kelimeleri incelerken değişimleri göz ardı etmek ve sanki bu kelimelerin geçtiği âyetleri tek bir muhataba gelmiş gibi değerlendirmek Kur'ân'ın emirlerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını sonucunu doğurur. *Tilâvet* sözcüğünün günümüzde özellikle Kur'ân okumayı ifade etme bağlamında kullanılması bunun bir göstergesidir. İşte biz bu gerekçe ile araştırmamızda şu soruların cevabını aramaya çalışacağız: Kur'ân okumayla ilişkili kelimeler Mekke ve Medine âyetlere³ göre değişiyor mu? Kur'ân'ı okumaktan her bahsedildiğinde tüm kelimeler açısından bu eylem özellikle Müslümanlara yönelik midir? Okuma ile ilgili sözcükler muhatapın değişme durumuna göre yeni anlamlar kazanıyor mu? Bu kelimelerin geçtiği âyetler anlam inceliğine göre farklı bir konudan bahsediyor mu?

¹ *Lefaza* fiilinin ele alındığı bir çalışma için bk. Naif Yaşar, "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?", *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 41/2 (Kış 2015), 433-450.

² Mustafa Hocaoğlu, "Okuma ve Anlama Üzerine: Kur'ân Tilavetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 207-235; Mehmet Ünal, "Kuran'ı İçselleştirme Biçimi Olarak Sahâbe Tilaveti Biçimleri", *Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı*, ed. Hasan Keskin - Abdullah Demir (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2016), 101-121; Yusuf Ziya Kurtuluş, *Kur'ân'da Kıraat Tilâvet ve Tertil Kavramları* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

³ Surelerin Mekke ve Medine şeklindeki kabulde ülkemizdeki Mushaf esas alınmıştır.

Söz konusu sorulara doğru cevaplar bulabilmemiz için bu lafızlar, sözlük ve tefsirlerden yardım alınarak açıklanacaktır. Bunun için başvurduğumuz temel tefsir kaynaklarının naklettiği sebab-i nüzûl rivayetlerine göre ilgili âyetlerin muhtevasını ve bu bilgilere bağlı olarak vücûh edebiyatının söz konusu kelimelerin anlamlarına dair tespitlerini değerlendireceğiz. Hitap ve muhatap ilişkisi bağlamında Kur'ân'ın dolaylı muhataplarına göre bu kelimelerin tarihsel süreçteki kazandığı anlamları araştırmayacağız. Hitap-muhatap ilişkisi belirgin ve temsil gücü yüksek kelime gruplarının anlaşılmasına yönelik hem usul hem de uygulama düzeyinde bir katkı sunmaya çalışacağız. Böylece özellikle vücûh edebiyatında ve meal yazımında Kur'ân'daki benzer kelimeler arasındaki anlam farklılıklarının ve bağlam ilişkilerinin dikkate alınması ve bu yöndeki eksiklerin giderilmesi hususunda farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır.

1. *Telâ* Fiili

1. 1. Dilsel Tahlil

Telâ / تَلَا sözlükte تَلَا الشَّيْءَ cümlesinde olduğu gibi “birisini veya bir şeyi izlemek ve onun peşinden gitmek” anlamına gelmektedir. İzleyen ve takip eden her şeye التَّلْوُ, bu bağlamda başkasını izleyen adama da رَجُلٌ تَلُوُّ denir. Hükümlerine göre hareket edilip arkasından gidildiği ve takip edildiği için anlaşma التَّلَاءُ olarak isimlendirilir.⁴ Birisini takip etme, arada hiç kimsenin bulunamayacağı bir yakınlıkta gerçekleşir. İzleme bazen beden bazen de hüküm bakımından olabilir. Okumak ve manayı düşünmek şeklinde izleme ve takip etme de mümkündür. Bu bağlamda birini takip etmek onu örnek almayı ve onun makamına tabi olmayı beraberinde getirir ya da gerektirir.⁵

Zikrettiğimiz temel anlamına bağlı olarak *telâ*, “Kur'ân okumak” manasında kullanılmaktadır. Ezherî'nin, *Tehzîbu'l-Luga* adlı eserinde el-Leys'e (öl. 187/803 [?]) isnad ettiği bir görüşe göre *telâ*, “kıraat” manasını da taşımaktadır.⁶ Dilciler, kelimeye bu anlamın verilmesini çeşitli şekillerde izah eder. İbn Fâris (öl. 395/1004), okuma esnasında bir âyetten sonra başka bir âyetin getirilmesi sebebiyle bu kelimeyi, Kur'ân'ı okumayla açıklamıştır. Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre Kur'ân peşinden takip

⁴ Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), "t-l-v", 1/189; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemu megâyisi'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1979), "t-l-v", 1/351; Ebu Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), "t-l-v", 6/2289; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kâhire: Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1996), "t-l-v", 1/1265.

⁵ Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi ġarîbi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.), "t-l-v", 75.

⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. Muhammed Avd Mir'ab (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), "t-l-v", 14/225.

edilmesi en hayırlı şeydir. Bu sebeple تَلَوْتُ الْقُرْآن dediğimizde onu takip ettiğimizi ifade ederiz.⁷ “Takip etmek” ancak onun okunması ile gerçekleşeceği için muhtemelen bu tahlille *telâ*, okuma edimi ile ilişkilendirilmektedir. İsfahânî'ye (öl. 502/1108) göre Allah'tan gelen kitapların tilâveti, o kitaplarda bulunan emir ve yasakları ciddiye alıp uygulamakla gerçekleşir.⁸ Şu durumda *telân*'ın farklı açılardan Kur'ân'la ilişkisinin kurulduğu görülmektedir. Buna göre -kelimenin asıl anlamı izlemek olduğu halde-harflerin, kelimelerin ve cümlelerinin birbiri ardından getirilmesi *telân*'ın izlemek manasıyla irtibatlı görülmüştür. Yine okunduğunda gereklerinin yerine getirildiği ve bu sebeple emir ve yasaklarının takip edilmesi de *telâ* kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bir şeyi takip etme ve izlemeyle ilişkili eylemler *telân*'ın kapsamına girmektedir. Bu nedenle doğrudan *kıraat* ile karşılanması isabetli olmasa gerektir. Bununla birlikte bu kelime günümüzde genellikle “manaya tâbi olma ve mucibince amel etme” yerine doğrudan “okuma” eylemi ile ilişkili olarak kullanılmaktadır.⁹

1. 2. Kur'ân'da *Telâ* ve Muhatap Bağlamı

Kur'ân'da *telâ*, türevleri ile 63 defa genelde Mekkî sûrelerde geçmektedir. Dâmegânî (öl. 478/1085), *el-Kâmûs* adlı eserinde *tilâvetin* Kur'ân'daki dört temel anlamını şu şekilde sıralar: 1. İndirme, inzâl (el-Bakara 2/252; Âl-i İmrân 3/58; el-Kasas 28/3). 2. İzleme, tabi olma ve takip etme (el-Bakara 2/121; eş-Şems 91/2). 3. Kitabet, yazma (el-Bakara 2/102). 4. Okuma, kıraat (Fâtır 35/29).¹⁰ Dâmegânî'nin verdiği bu manaların tefsir niteliğinde olduğu söylenebilir. Çünkü geçtiği âyetlerde sözcüğün farklı şekilde anlaşılması mümkündür. Nitekim inzâl; okuma, yazma, anlatma, okuma da gereğini yerine getirme ya da uygulama olarak anlaşılabilir. Bu sebeple muhatap bağlamına göre âyeti değerlendirmek gereklidir. İbnu'l-Cevzî (öl. 597/1201) ise tefsir ehlinin bu sözcüğü şu beş manada ele aldığını belirtmektedir: 1. Okuma (Fâtır 35/29). 2. Takip etme, izleme (eş-Şems 91/2). 3. İnzâl, indirme (el-Kasas 28/3). 4. Amel (el-Bakara 2/121). 5. Rivayet (el-Bakara 2/102). İbnu'l-Cevzî'nin Dâmegânî'de olmayan “rivayet” anlamını eklediği görülmektedir.¹¹

⁷ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), "t-l-v", 1/96.

⁸ el-İsfahânî, "t-l-v", 75.

⁹ Bk. Muhammed Coşkun, “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'ân Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim 2023), 728.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Kebîr ed-Dâmegânî, *Kâmûs* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, ts.), "t-l-v", 88.

¹¹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî, *Nuzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir* (Beirut: Muessesetü'r-Risâle), 221-222.

Telânn muhtevasını âyetlerin bağlamsal gruplamasına göre şöyle inceleyebiliriz:

1. Yahudilerin kutsal kitaplarını okuyup kitapta yazanlardan haberdar olması ancak okuduklarının gereğini yapmaması (el-Bakara 2/44, 113). *أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ* “Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?” (el-Bakara 2/44) âyeti el-Bakara 2/39’dan itibaren bir pasaj olarak bütünlük içerisinde İsrâiloğullarına hitap etmektedir. Âyetten genel bir mana anlaşılrsa da nakledilen bilgilere göre Yahudiler, bazı sahâbîlere Hz. Peygamber’in hak olduğunu ve ona tabi olmalarını söylüyor ancak kendileri bundan geri duruyordu. Üstelik Tevrat’ta peygamberin geleceğine dair bilgileri de okuyorlardı. Bu tutumları sebebiyle âyet onların dürüst bir tavır içinde olmadıklarını, Hz. Peygamber’e inanmalarını ve hakkı batıl ile karıştırmamaları gerektiğini bildirdi.¹²

وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ifadesinin bir kitabı öylesine okumanın ötesinde, okunan kitabın gereğini yerine getirmeyi belirttiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu âyet kıraatten değil, tilâvetten bahsetmektedir. Buna göre İsrâiloğullarının, Tevrat’ın gereklerini yerine getirmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Tevrat, onlar tarafından uygulanan bir kitap olduğuna göre Hz. Muhammed’in peygamberliği de onların kabul etmesi gereken bir olgu olmak durumundadır. el-Bakara 2/113. âyeti de farklı bir muhtevaya sahip olmakla birlikte yine okuyup gereğini yerine getirdikleri kitaplarındaki hükümlere aykırı hareket etmeleri sebebiyle Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik bir uyarıyı konu edinmektedir. Şu durumda “Kitabı tilâvet etmek”, kitapta yazanlardan haberdar olmayı ve haber olunan şeyin uygulanmasını gerektirmektedir. Buna göre burada “haberdar oldukları şeyin gereğini yerine getirmek” anlamının verilmesi isabetli olacaktır. el-Bakara 2/44. âyetinin sonundaki “Aklınızı kullanmıyor musunuz?” ifadesi de azarlama yoluyla onların aklını kullanmadan söylediklerinin anlamsızlığına vurgu yapmaktadır.

2. Yahudilerden bir grubun Tevrat’ı okuyup okudukları şeyin gereğini yapmaları ve bu bağlamda Hz. Peygamber’e iman etmeleri. *الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ* “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu hakkıyla okuyarak (okuduklarının gereğini yerine getirirler). İşte onlar

¹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehâte (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 2001), 1/102.

kitaba inanırlar. Ona inanmayanlarsa kaybedenlerin bizzat kendileridir." (el-Bakara 2/121). Yahudilerin tamamı Hz. Peygamber'e karşı aynı tutumu benimsememiştir. Onların birçoğu kitapta okudukları şeyleri bildiği halde bilgilerini davranışa dönüştürmemiştir. Bununla birlikte el-Bakara 2/121. âyetinde ifade edildiği üzere Kitabı hakkıyla tilavet edenler vardır. Hakkıyla tilavet etmiş olmak onun muhtevasının gereğini yerine getirmektir. Nitekim bu şekilde hareket eden Yahudiler, Hz. Muhammed'le ilgili bilgileri tahrif etmeden onu peygamber kabul ederek ona iman etmişlerdi. Bu âyette hakkıyla tilâvet eden kimselerin iman etmelerine vurgu yapılması tilavetin davranışla bütünleşen bir yönünün bulunduğuna işaret emektedir. Bazı müfessirler isabetsiz bir şekilde bu âyeti öncesinden bağımsız olarak Hz. Peygamber'in ashâbı ile ilişkilendirmişlerdir.¹³ Ancak bu âyetin içinde bulunduğu pasaj İsrâiloğulları ile ilgili olduğu için bahsettiğimiz şekilde anlaşılması ve âyete bir önceki grup âyetlerde olduğu gibi "haberdar oldukları şeyin gereğini yerine getirmek" manasının verilmesi isabetli bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Mukâtil âyeti İsrailoğulları ile ilişkilendirerek tefsir etmiştir.¹⁴

3. Allah'ın âyetlerini okuyacak bir peygamberin gönderilmesi (el-Bakara 2/129, Âl-i İmrân 3/164, el-Ankebût 29/45, el-Cum'a 62/2). رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ "Rabbimiz, onların içinden bir peygamber gönder de onlara, senin âyetlerini okusun." (el-Bakara 2/129) âyeti ve önceki iki âyet Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in Rablerinden isteklerini dile getiren bir dua cümlesidir. el-Bakara 2/129. âyet onların, insanlara Allah'ın âyetlerini okuyan, kitabı öğreten ve insanları tezkiye eden bir peygamber gelmesi için dua ettiklerini bildirmektedir. Buradaki okuma, basit bir okuma şeklinde âyetlerin seslendirilmesi olarak değerlendirilmemelidir. Zira böyle bir okumanın anlamı olmayacaktır. Âyetin muhtevasına göre *telâ*, kitabı öğretme ve nefsi tezkiye etmeyle birleşen bir fiildir. Bu bağlamda salt bir okuma değildir. el-Ankebût 29/45. âyetinde ise Hz. Peygamber'e kendisine vahyedilenleri okuması ve namaz kılması emredilmektedir. Buna göre *telâ*, devamında namaz kılmayı emreden bir bağlamı ifade etmektedir. *Telâ* tarzı bir okuma peşinden farklı davranışların izlediği ve yerine getirildiği bir eylem olmalıdır. Nitekim Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), birçok müfessirin aksine okumayı Ehl-i kitaba okuma olarak açıklamış ve peygamberin

¹³ Bu konudaki örnek görüşler için bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Kitabevi, 2005), 1/225; İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Muhammed b. Mustafa el-Kenz (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 1/175.

¹⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/135.

kendi kendine yapacağı bir eylem olarak ifade etmemiştir.¹⁵ Bir sonraki âyetin Ehl-i kitapla en güzel yolla mücadele etmekten bahsetmesi onun tefsirinde isabet ettiğini göstermektedir. el-Cum'a 62/2. âyetinde de tilavet, Hz. Peygamber'in âyetleri başkalarına okumaya yönelik bir eylemini bildirmektedir. Şu durumda başkasına âyeti okuma, âyetlerde anlatılan hususları "bildirme/tebliğ etme" şeklinde bir muhtevaya vurgu yapmaktadır.

4. Allah'ın Kur'ân'daki âyetlerini okuma (Âl-i İmrân 3/58, Yûnus 10/61, el-İsrâ 17/107, Meryem 19/58, en-Neml 27/92). Âl-i İmrân hariç diğer sûreler Mekki'dir. ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ "İşte bu sana okuduğumuz apaçık delillerdir, hikmet dolu sözlerdir." Âl-i İmrân 3/58'den önce inkâr edenlerin dünyada ve ahirette azaba çarptırılacağı, iman edenlerin ise mükâfatlandırılacağı bildirildikten sonra bu âyet grubunun, Allah'ın Hz. Peygamber'e okuduğu apaçık âyetler olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla âyetlerin okunması beraberinde inkârdan kaçınmayı ve imana yönelmeyi gerektirmektedir. وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ (Yûnus 10/61) âyeti Hz. Peygamber'e hitaben başlamakta ancak devamında Allah'ın her şeyi kuşatmakta olduğu bildirilerek muhataplar uyarılmaktadır. Bu âyete göre Hz. Peygamber hangi işte olur, Kur'ân'dan bu işe dair neyi bildirir ve her kim hangi işi yaparsa Allah her şeye şahittir ve hiçbir şey O'na gizli kalmamaktadır. Bu âyetteki *telâ* ilk bakışta Kur'ân'dan bir şeyi okumayı ifade ediyor görünse de bağlam gereği okumanın ötesinde Kur'ân'dan bir şeyi bildirme ve tebliğ etme olarak anlaşılması daha isabetli görünmektedir. Nitekim Mâtürîdî (öl. 333/944) okumayı/*telâyı* risaleti tebliğ etme¹⁶ olarak anlamış ve Mehmet Okuyan da mealinde benzer bir açıklama getirmiştir.¹⁷

el-İsrâ 17/107 ve Meryem 19/58. âyetlerinde, kendilerine Allah'ın âyetlerinin okunduğu/tilavet edildiği kimselerin secdeye kapandığı bildirilerek tilavetin beraberinde bir davranışla izlendiği gerçeğini açıklamaktadır. en-Neml 27/92. âyeti ise en-Neml 27/91. âyet ile birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber'e yönelik bazı emirleri sıralamaktadır.¹⁸ Bunlar Kâbe'nin sahibine kulluk etmek, Müslümanlardan olmak ve Kur'ân'ı tilavet etmektir. Bundan sonra hidâyete eren kendisi için ermiş, sapıtan da kendisi için sapıtmış olur. Tilavetten sonra hidâyete ve dalaletten bahsedilmesi, tilavetin tebliğ olarak anlaşılmasını isabetli hale getirmektedir. Salt bir okuma olarak

¹⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/139.

¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/75.

¹⁷ Mehmet Okuyan, <https://kuranmeal.com/Aciklama.php?meal=mehmetokuyan&suren=10&ayet=61> (11.09.2023)

¹⁸ Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr et-Tâberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000), 19/510.

anlaşılması manayı zayıflatmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'e yönelik Kur'ân'ı tilavet etme emrinin tebliğ olarak değerlendirilmesi âyetin muhtevasına daha uygun olacaktır. Ebu Hayyân'a göre (öl. 745/1344), Kur'ân'a tâbi olma manasının anlaşılması da mümkündür.¹⁹ İbn Âşûr (öl. 1393/1973), en-Neml 27/92. âyetinin tefsirinde tilavetin başkalarına bir şey okuma özelliğinden bahsetmiştir.²⁰ Bu da bildirme ile ilişkili bir davranış olmaktadır.

5. Allah'ın âyetleri okunduğunda kâfirlerin bunlara karşı çıkması (el-Enfâl 8/31, Yûnus 10/15, el-Mü'minûn 23/66, el-Kalem 68/15). Bu dört âyette Kur'ân'ın başkalarına tilavet edilmesinden sonra muhatapların karşı çıkması ve âyetlerde bildirilen hususlardan yüz çevirmelerinden bahsedilmektedir. Muhatap bağlamında değerlendirildiğinde inanmayanlara tebliğ yapıldığı ancak onların tebliğe karşılık vermediği ve kendilerine bildirilen gerçekleri çarpıttıkları anlaşılmaktadır. Nitekim kâfirler el-Enfâl 8/31. ve *el-Kalem* 68/15. âyetlerinde ifade edildiği üzere Hz. Peygamber'in onlara anlattığı hususları, çarpıtmak maksadıyla eskilerin masalları olarak nitelemiştir. Yûnus 10/15. âyetine göre âyetler onlara bildirildiğinde kendilerine söylenin şeylerin değiştirilmesini veya başka bir Kur'ân getirilmesini istemişlerdi. el-Mü'minûn 23/66. âyetine göre ise onlar yüz çevirmişlerdi. Bu sûreler el-Enfâl hariç, Mekki'dir. Okuma ve karşı çıkma tilavetin, bilinen bir okuma değil sonucunda okunan veya bildirilen şeylerin kabul edilmesi beklentisini taşımaktadır. Onların reddetmeleri tilavetin, okunan şeyin gereğine davet eden bir eylem olmasıyla ilgilidir.

6. Kur'ân'da haram kılınan şeylerin hükümlerinin okunup bildirilmesi (el-Mâide 5/1, el-En'âm 6/151, el-Hacc 22/30, 72). Haramlara ilişkin hükümlerin anlatılmasından bahseden bu sûreler el-En'âm hariç Medine dönemi sûreleridir. el-Mâide 5/1 müminler, el-En'âm 6/151 müşrikler, el-Hacc 22/30 müminler ve el-Hacc 22/72 de kâfirlerle ilgilidir. Bu âyetlerde gerek müminler gerekse kâfirler için temel hükümler açıklanmıştır. Hükümlerin okunması ancak hükümleri yerine getirmeyi gerektiren bir okuma şeklidir. Fakat bunun Türkçeye çevirisi okuma değil "bildirme" olmalıdır. Aksi bir okuma, haram ve kötü olan şeylerin bildirilmesi noktasında bir anlam ifade etmeyeceği için bu okuma şekli devamında davranış gerektiren bir okumayı yani bazı hükümleri muhataplara bildirmeyi ifade etmektedir.

¹⁹ Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüdî el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 8/276.

²⁰ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 20/57.

7. Peygamber kıssalarının anlatılması (el-Bakara 2/252, el-Mâide 5/27, Yûnus 10/71, el-Kehf 18/83, eş-Şuarâ 26/69, el-Kasas 28/3). Bu âyetlerin geçtiği sûreler el-Bakara 2/252 ve el-Mâide hariç Mekkî'dir. Peygamber kıssaları genelde Mekke döneminde bildirildiği için kıssa anlatma bağlamının Mekkî sûrelerde geçmesi daha iyi anlaşılmaktadır. el-Bakara 2/252. âyeti öncesinde Tâlût ve Câlût kıssası anlatıldıktan sonra bahsedilen hususların Allah'ın âyetleri olduğu ve Allah'ın, bunları Hz. Peygamber'e okuduğu yani anlattığı beyan edilmiştir. el-Mâide 5/27. âyetinde Hz. Peygamber'e, Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlatması emredilmektedir. Kıssaların anlatılış amacı bakımından konu değerlendirildiğinde bu anlatmanın hikâye etmenin ötesi bir maksat taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e, nübüvvetinin bir gereği olarak müşriklerin, onun peygamberliğini kabul etmeleri için kıssa anlatılması bildirilmiştir. Böylece müşrikler onun bu olayı kendisinin bilme imkânı olmadığını ve kıssanın vahiyyle ona bildirildiğini anlayacaklar ve bunun peşinden İslam'ı kabul edeceklerdir. İşte kıssanın anlatılmasından beklenen sonuç bu şekildedir. Bu durumda tilâvet, bir kitabı ya da metni okuma değil istenilen şeyi muhataba anlatma olarak anlaşılmalıdır.

Yûnus 10/71. âyeti Hz. Nuh'un önemli haberinin, el-Kehf 18/83. âyeti Zülkarneyn'in, eş-Şuarâ 26/69. âyeti Hz. İbrahim'in ve el-Kasas 28/3. âyetinin de Hz. Musa'nın haberinin anlatılmasını emretmektedir. Bu anlatımlar da zikrettiğimiz üzere muhatabı inandırmayı ve onlara uyarı yapmayı hedefleyen, dolayısı ile kıssaların anlatılmasının ardından davetin kabul edilmesini gerektiren bir muhteva sunmaktadır. Mehmet Okuyan, haberlerin tilavetine "gündeme getirmek" şeklinde bir mana vermiştir.²¹ Gündeme getirmek; kıssanın ilişkili olduğu olayla ilişkisini kurarak bilinç geliştirmeyi ve insanları istenen tarafa yönlendirmeyi sağlamak içindir, salt bir duyurma değildir. Zira kıssaların anlatılması daha çok, yaşanan bir olayın neticesindedir. Allah, bu kıssalarla ilgili olaya dair bir gündem oluşturmaktadır. Kur'ân Mekkî sûrelerde muhatapların takip ettiği yoldan farklı olarak yeni bir yol çiziyor ve onları bu yeni yola davet ediyor. İşte bu daveti gerçekleştiren dilsel unsurlardan birisinin *telâ* fiili olduğu anlaşılıyor. Bu bağlamda Kur'ân'da 14 yerde geçen secde âyetlerine "Tilavet secdesi" denmesi anlamlıdır. Zira tilavet, salt bir okumadan ziyade okuduğunu anlama ve onu hayatına tatbik etme anlamlarına karşılık gelmektedir

²¹ Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 158-159.

2. *Derase* Fiili

2.1. Dilsel Tahlil

Derase/دَرَسَ fiili doğrudan Kur'ân'ı okumayla ilişkili olarak kullanılmasa da kitap okumayı ifade ettiği için burada incelemeyi gerekli gördük. *Derase* “bir şeyin kendisinin yok olması ve izinin kalması” anlamındadır. Nitekim bir ev yok olduğunda دَرَسَ الْمَنْزِلُ ve rüzgâr bir şeyi yok ettiğinde de دَرَسَتْهُ الرِّيحُ şeklinde söylenir. الدَّرْسُ “yok olmuş bir şeyin/nesnenin izinin kalması” demektir ve bu kelime “gizli yol” için de kullanılır. Bu bağlamda سَلَّكَ فِي الدَّرْسِ cümlesi bu anlama delalet eder. Böyle bir yola bu ismin verilmesi, onun herkese görünmemesi ve onun adeta kayıp niteliğinde olmasıyla ilişkilendirilebilir. Eskimiş elbise için الدَّرِيسُ lafzının kullanılması, çokça giyilen elbisenin yeniliğinin kaybolması ve eskimesi sebebiyledir. *Derasen*in mastarı olan الدَّرُوسُ ise “yok olmak” manasına gelir. Buna göre دَرَسَ الدَّرْسُ cümlesinde *derase* lazım bir fiil olarak kitabın yok olduğunu belirtir. Müteaddî bir fiil olarak ise دَرَسَ الْكِتَابَ kitap okuma ve دَرَسَ الْعِلْمَ ise ilim ezberlemeyi ifade eder. *Derasen*in bir kitabı okuma veya ilmi ezberleme eylemi ile alakası, okuyan veya ezberleyen kimsenin okuduğunu ezberlemek için okuması ya da ezberlediği şeyin peşinden gitmesi üzerinden kurulmuştur. Bu, tıpkı bir yolda giden kimsenin o yolu takip etmesi gibidir. İlmin elde edilmesi sürekli bir okuma ile olacağı için okuma eylemi de الدَّرْسُ olarak adlandırılmıştır.²²

Kelimenin yok olma anlamı ile kitap okuma ve ilim öğrenme arasındaki bağ şöyle ifade edilebilir: Kitabı çok okuyan ve ilimle meşgul olan birisi onu öğrenmek için inat eder ve kendisine boyun eğdirir. Bir şeyi okuyup öğrendiğinde öğrenilen şey kişide bir şeyleri değiştirir, bir anlamda öncekileri yok eder yerine öğrenilen geçer. دَرَسَتْهُ الرِّيحُ cümlesini dikkate alırsak rüzgârın bir şeyi yok etmesi için güçlü ve sürekli bir şekilde esmesi gerektiği gibi bir kitabın öğrenilmesi de ancak okuma eylemin sürekli ve kararlı olarak gerçekleştirilmesi ile olur. Bu bağlamda *derase* fiilinin doğasında bir şeyde fayda ya da beklenen netice elde edilebilmesi için o şeyin tekrarlanması ve aralıksız yapılması söz konusudur.²³ Kitabın okunması bir iş olarak ortada olmasa da okuma ile elde edilen netice ve bilgi, okuma eyleminin bir izi olarak değerlendirilebilir. الدَّرْسُ sözcüğünün iz ile alakasının kurulması bu gerekçe ile olabilir. Buna göre bir şeyin sürekli yapılması

²² Halîl b. Ahmed, "d-r-s", 2/19; İbn Fâris, "d-r-s", 2/267; Cevherî, "d-r-s", 3/927; Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *e/-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), "d-r-s", 8/457; el-İsfahânî, "d-r-s", 167-168; Hasen Mustafâvî, *et-Tahkîk fi kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tahrân: Merkezu Neşri Âsâri'l-Allâme el-Mustafâvî, 1973), "d-r-s", 219-220.

²³ Bk. Firûzâbâdî, "d-r-s", 2/594; Naif Yaşar, *A Semantic Study of Vocabulary of the Qur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 2/12.

neticesinde o işin sonunda ortaya çıkan netice ve iz bu kelimenin muhtevasında vardır. Bu bağlamda اَلَّذِي كِتَابُ kitap okuyup ilim öğrenmek demektir.

2.2. Kur'ân ve Muhatap Bağlamı

Derase isim ve fiil formları ile Kur'ân'da beş sûrede altı defa geçmektedir. Nüzul sırasına göre bu sûrelerin dördü Mekkî, birisi ise Medenî'dir. Mekkî sûreler: el-En'âm 6/105, 156; el-A'râf 7/169; Sebe' 34/44; el-Kalem 68/37. Medenî olan sadece Âl-i İmrân 3/79'dur. Dâmegânî ve Mukâtil bu kelimenin kullanımları üzerinde durmamıştır. Fakat İsfehânî'nin âyetleri örneklendirerek “okumak” ve “ders almak” şeklinde verdiği iki manaya Mehmet Okuyan dikkat çekmiştir.²⁴ *Derasenin* geçtiği âyetlerin şu bağlamlara sahip olduğu söylenebilir:

1. Kâfirlerin, kendilerine göre bir kitaptan okuması ve ondan hüküm çıkarması. Allah, el-Kalem 68/37. âyetinde اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ “Yoksa size ait bir kitap var da (bu bâtıl inanışları) siz onda (bulup) mu okuyorsunuz?” şeklinde buyurmuştur. Bu âyet ve 35-41. âyetlerin içinde yer aldığı el-Kalem sûresi Mekke'de nazil olan ilk sûrelerdendir. Bu âyetlerle müşriklerin çeşitli boş sözlerine karşılık eleştirel bir tutumla cevap verilmiştir. Bu âyet pasajının öncesinde bahçe sahiplerinin kıssası anlatılarak Allah'a teslim olanla olmayanların hüküm bakımından aynı dereceye erişemeyecekleri vurgulanmış ve Allah'ın, şirkten sakınan muttakilerle şirke saplanan mücrimleri aynı durumda değerlendirmeyeceği anlatılmıştır.

Zemahşerî'nin verdiği bilgiye göre müşriklerin ileri gelenleri dünyadaki paylarını Müslümanlarınkinden daha fazla görüyordu. Allah'ın, Hz. Muhammed'e ve ona inananlara ahirette çok şeyler vereceğini duyunca ahirette dirilme doğru ise kendi durumlarının dünyadakinden farklı olmayacağını ancak onların kendilerine eşit olacağını iddia ettiler.²⁵ Âyetlerden anlaşıldığında göre söz konusu iddiaya karşılık onlara şu eleştiriler bildirildi: 1. Allah, şirke karşı olanları ortak koşanlarla bir tutmaz. 2. Onların bu hükümleri nasıl bir hüküm ki! 3. Onlara bir kitap indi de onlar hem bu kitabı okuyup hem de bu asılsız iddialarını ondan mı öğreniyorlar? 4. Bu kitapta onların istekleri yazmıyor. 5. Allah, onları haklı çıkaracak ve kıyamet gününde geçerli olacak bir hüküm indirmemiştir. 6. Bu iddiayı onlardan kimse savunamaz ve onları doğrulayacak ortakları bulunmamaktadır.

²⁴ Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*, 268.

²⁵ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd- Alî Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998), 4/592.

Müfessirler el-Kalem 68/37. âyetindeki kitap okumayı tefsir sadedinde *derase* fiilinin dilsel kullanımını dikkate alarak açıklama yapmamışlardır. Buna karşın çoğunlukla *deraseyi karae* ile açıklamayı tercih etmiştir. Bir sonraki âyette geçen *خَيْر* fiili aslında *derasenin* kök anlamı ile ilişkilendirilmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü *derase* normal bir okumayı ifade etmemektedir. Bu kelimenin aslında bir şeyi çokça yapma neticesinde ortaya çıkan bir iz ve fayda elde edilmesi söz konusudur. Öyle ki eylem fazlaca yapıldığında üzerinde gerçekleştiği unsuru yok etmekte ancak sonuçta izler kalmaktadır. Kitabın okunmasını da bu bağlamda değerlendirebiliriz. Okuma ile bir amaca ulaşmak isteniyorsa okuma eylemi o kadar çok yapılmalıdır ki okunan kitabın kendisi neredeyse eskiyecek, ortadan kaybolacak, o kitap öğrenilecek ve sonuçta ancak ondan öğrenilen bilgiler kalacaktır. İşte müşriklere yöneltilen eleştiri bu bağlamda değerlendirildiğinde daha anlaşılır hale gelecektir. Onların iddia ettikleri şeylerin doğruluğunu ortaya koyacak delilleri yoktur. Onlar, kitabı bu derece okuyup da mı bu sonuca ulaştılar? Böyle bir sonuca ulaşmaları veya kitaptan zikredilen hükmü çıkarmaları için adeta böyle bir okuma faaliyetinde olmalılar. Bu şekilde okusalar da zaten bu sonuca ulaşamazlar. Çünkü indirilen kitapta bu sonuç asla bulunmamaktadır. el-Kalem 68/37. âyetinin başındaki *em* edatı onların kendi beğenecekleri bir hükmün Kur'ân'da bulunmadığını soru üslubu ile reddetmektedir. Bu tahlilden sonra bu âyette okuma değil “hüküm çıkarma” şeklinde bir mananın anlaşılması daha isabetli olacaktır. Bu açıdan Abdullah Parlıyan²⁶ hariç çoğu müellifin meallerinde böyle bir mana vermediği görülmektedir.

2. Ehl-i kitabın, kitaplarını okuması ve okuduklarına aykırı hareket etmesi.

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ
el-A'râf 7/169. âyetinde “Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini defalarca okumamışlar mıydı?” denilerek İsrailoğulları eleştirilmektedir. Eleştiri konusu onların kendi kitaplarındaki çeşitli hükümleri defalarca okumalarına rağmen bu hükümlere aykırı hareket etmeleridir.

Müfessirlerin çoğunluğu önceki âyette olduğu gibi bu âyetteki *derase* kelimesini de *karae* ile açıklamış ve *derasedeki* anlam inceliğini âyetin bütünü ile ilişkilendirememişlerdir. Mesela Mukâtil bu sözcüğü doğrudan “okuma” anlamında *karae*, Râzî ise okuma ve ders çıkarma olarak *karae* ve *derase* ile izah etmiştir.²⁷

²⁶ Bk. Abdullah Parlıyan, *Kur'ân-ı Kerim ve Özlü Tefsir Abdullah Parlıyan Meali* (Erişim 20 Ekim 2023), el-Kalem 68/37

²⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/71; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtilu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1998),

*Derasen*in bu âyette basit bir okumanın ötesinde defalarca okumayı belirtecek bir anlam inceliğini ortaya koyduğu rahatlıkla söylenebilir. Böyle anlaşıldığında âyetin eleştiri getirmesinin mantığı anlaşılabilir. Çünkü basit bir okuma, eleştiri doğurmayabilirdi ve böyle bir okuma ile kitaptaki hükümler öğrenilemeyebilirdi. Fakat onlar kitabı defalarca okuyup içindekileri ezberledikleri için Allah hakkında, olmayan şeylerin söylenilmemesi gerektiğini biliyorlardı. Eğer bu şekilde okumasalardı onlara eleştiri getiremezlerdi. Âyetin kendi bütünlüğüne uygun bir şekilde okuma eylemi *derase* ile ifade edilerek Kur'ân'ın anlam derinliği gözler önüne serilmektedir. Begavî, (öl. 516/112) bu âyeti tefsir ederken *derasen*in çokça okuma ve okuduklarının gereğini düşünme;²⁸ Ebû Hayyân ve İbn Âşûr da bahsettiğimiz anlamına işaret etmektedir.²⁹

3. Yahudilerin, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı başkasından öğrendiklerini iddia etmeleri. *وَكَذَلِكَ نَضْرَفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسَتْ وَلُبِّيَّتَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ* “İşte biz âyetleri böylece türlü türlü beyan ederiz. Tâki onlar: ‘Sen okumuşsun’ desinler ve biz onu (Kur'ânı) bilecek zümrelere besbelli edelim” (el-En'âm 6/105) âyeti, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı başkalarından öğrenmediğini göstermek için âyetlerin Allah tarafından açıkladığını ifade etmektedir. Bu âyette öğrenme anlamındaki diğer kelimeler yerine *derasen*in kullanılmasının anlama bir incelik kattığı söylenebilir. Çünkü Kur'ân'dan olmak üzere Hz. Peygamber'e bildirilenler basit bir öğrenme ile değil ancak ve ancak öğrenme üzerinde çok fazla durulmasıyla gerçekleşecektir. Fakat Hz. Peygamber, bunu yapmamış ve kendisine ayrıntılı bir şekilde bildirilmiştir. Bu sûrenin *أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لِعَافِينَ* (el-En'âm 6/156) âyetinde ise Kur'ân'ın Araplara indirildiği belirtilir. Bu âyette müşriklerin Yahudi ve Hristiyanlara indirilen kitaplardan habersiz oldukları şeklinde bir bahaneyi ortadan kaldırmak amacıyla Kur'ân'ın indirildiği bildirilmektedir.

el-En'âm 6/156. âyette mastar olarak *dirâse* sözcüğü geçmektedir. Bu âyetin içinde yer aldığı pasaja göre Arapların bahanesi ortadan kaldırılmak istenmiştir. Onlar Yahudi ve Hristiyanların dini yalanlamalarını kınamaktaydı. *Dirâse* öğrenmek anlamına gelmekte ancak âyet bütünlüğü içinde özel bir duruma işaret etmektedir. Buna göre öğrenme ile yukarıda da ifade edildiği üzere iyice okuyup anlayarak öğrenme kastedilmektedir.³⁰ Dolayısıyla öğrenmek için bu eylemin çokça tekrar edilmesi gerektiğine dikkat

15/396.

²⁸ Ebû Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Daru ihyâi't-Türâsi'l-arabiyye, 1420), 3/297.

²⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*; 5/211; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*; 9/163.

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/422.

çekilmektedir. Şu durumda her *dirâse* bir okumadır ancak her okuma *dirâse* değildir ve *dirâse*, *karaeden* daha özel olarak okuyup anlama ve anladıklarını öğrenmeyi ifade eden, hatta sonuçta hüküm çıkarma imkânını beraberinde getiren bir muhtevaya sahiptir. Mukâtil, bu anlama; Hâzin (öl. 741/1341) de ezberlemek için okuma manasına dikkat çekmiştir.³¹

“Allah’ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara ‘Allah’ı bırakıp bana kul olun’ demesi düşünülemez. Aksine ‘Öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince Rabbin halis kulları olun!’ der.” (Âl-i İmrân 3/79) âyetinde de *dirâsenin* bu özel manasının bulunduğu görülmektedir. Bu âyet İsrâiloğulları hakkında nâzil olmuştur. Rivayete göre Necran Hristiyanları, İsa’nın kendilerine, rabler edinmeyi emrettiğini belirtmiş ancak onların bu iddiaları reddedilmiştir. Başka bir rivayete göre ise bazı Yahudi ve Hristiyanlar, Hz. Muhammed’e gelerek “Bizim sana kulluk mu etmemizi istiyorsun” demişlerdi.³² Bu âyete göre onların çokça okuduğu kitapları, onların böyle asılsız şeyler söylemelerini değil Allah’a samimi kullar olmayı emretmektedir.

3. *Ratele* Fiili

3.1. Dilsel Tahlil

Ratele/رَتَّلَ sözlükte رَتَّلَ الشَّيْءَ رَتْلًا cümlesinde olduğu gibi “bir şeyi üst üste gelmeyecek şekilde tane tane dizmek ve sıralamak” anlamındadır. Nitekim güzelce dizili inci gibi dişler için نَعْرُ رَتْلٌ ifadesi kullanılır. Buna göre bir şey birbiriyle uyumlu olduğunda الرُّتْلُ ve bir söz anlaşılır ve açık olduğunda da كَلَامٌ رَتْلٌ şeklinde söylenir. Sözcükleri karıştırmadan, anlaşılır ve tane tane konuştuğumuzda رَتَّلْتُ الْكَلَامَ تَرْتِيلاً diye ifade ederiz.³³ *Ratele* sözcüğünün tefil babındaki bu kullanımı, mecazî manada Kur’ân veya bir kitabı okumayla da ilişkilendirilmekte ancak sözü açık seçik bir şekilde anlaşılır olarak ifade etmeye dönük anlamsal muhtevası, onun okuma ediminin anlamayla neticelenmesini gerektirmektedir. Bu durumda bir söz söylendiğinde karşıdaki muhatap tarafından anlaşılmadıysa ya da okuma eylemi anlamayı sağlamadığında bu eylem *ratele* bağlamında bir okuma olarak değerlendirilmez. Buna göre *rattele*, sözü yavaş yavaş, tane tane, açık ve anlaşılır olacak

³¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/582; Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim b. Ömer Hâzin, *Lübâbu't-te'vîl te'vîl fî meâni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 1/142.

³² Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 2/63.

³³ el-Halîl b. Ahmed, "r-t-l", 2/96; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987), "r-t-l", 14/191; Cevherî, "r-t-l", 4/1704; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, "r-t-l", 1/336.

şekilde söyleme;³⁴ bir kitabı da yine acele etmeden ve kelimelerini birbirinden ayırarak biçimde okuma eylemidir.

3.2. Kur'ân ve Muhatap Bağlamı

Kur'ân'da Mekkî olan el-Furkân ve el-Müzzemmil (bu kelimenin geçtiği âyetlerin Medenî olduğu da söylenir) sûrelerinde türevleriyle dört defa geçmektedir. Bu kelimenin farklı anlam bilgisine vücûh edebiyatında yer verilmemiştir. Ancak şu anlamları tercih ediyoruz: 1. Parça parça indirmek/göndermek (el-Furkân 25/32). Mâverdî (öl. 450/1058) bu âyetteki kelimenin anlamıyla ilgili farklı vecihlerden bahsetmektedir. Bunlar bir şeyin arkasından başka bir şeyi okumak, ayırmak/bölmek, ayrıntılı açıklamak, tefsir etmek ve beyan etmek. 2. Kur'ân'ı tane tane okumak (el-Müzzemmil 73/4).³⁵ Geçtiği yerlerdeki bağlamı ise aşağıdaki şekildedir:

1. وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا *“İnkâr edenler: “Kur'ân ona bir defada indirilmeliydi” derler. Oysa biz onu böylece senin kalbine yerleştirmek için azar azar indirir ve onu ağır ağır okuruz.”* (el-Furkân 25/32) âyeti müşriklerin Kur'ân'ı kabul etmemek için ileri sürdükleri bahanelerden birisini yansıtmaktadır. Müşrikler, diğer peygamberlere vahiylerin topluca indirildiğini dolayısıyla Kur'ân'ın da topluca indirilmesi gerektiğini söylemişlerdi. Ancak durum onların ileri sürdüğü gibi değildir. İbn Âşûr'un isabetli tespitine göre hem Tevrat hem de İncil parça parça indirilmiştir. Müşriklerin, diğer kitapların topluca indirilmesi yönündeki bilgi gerçeği değil onların gerçek olmayan bilgilerini yansıtmaktadır. Âyette onların sözlerinin bu şekilde geçmesi vakıanın böyle gerçekleştiğini göstermez.³⁶ Bilakis âyet onların anlayışını yine onların dilinden tahkiye etmektedir. Bikâî (öl. 885/1480), İbn Kemâl (öl. 940/1533), Şevkânî (öl. 1250/1834) gibi âlimler de önceki vahiylerin tedricen indirildiği yaklaşımını benimsemişlerdir.³⁷ Konumuz bu olmadığı için meselesinin ayrıntılarına girmeyeceğiz.

Yüce Allah, Kur'ân'ın parça parça indirmesinin sebebinin Hz. Muhammed'in yararına olmak üzere onun kalbinde Kur'ân'ı yerleştirmesi olarak belirtmektedir. Şu durumda Kur'ân'ın parça parça indirilmesi sonuç olarak aynı zamanda tertîl üzere indirilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu şekilde indirilmeseydi Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı hıfzetmesi,

³⁴ Benzer bir değerlendirme için bk. Güven Ağırkaya, “Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?”, *Diyaret İlmî Dergi* 56 / 3 (Eylül 2020), 698.

³⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmakşûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/144.

³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/18.

³⁷ Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 22-26.

anlaması, muhataplarına cevap vermesi ve dolayısıyla muhataplarına iletmesi kolay olmayacaktır.³⁸ Nitekim kelime tahlilinde de ifade edildiği üzere sözde tertîl, okurken yavaş yavaş, dura dura ve bir kısmından sonra diğerinin getirilmesiyle olur. Böylesi bir eylem sözün ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırır.

2. Allah, Hz. Peygamber'e *اَوْزِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* "Yahut buna biraz ekle. Kur'ân'ı ağır ağır, tane tane oku." el-Müzzemmil 73/4. âyeti ile gece ibadetine kalktığında Kur'ân'ı tertîl üzere okumasını emretmiştir. Bu sûrenin tamamının Mekke döneminde geldiği kabul edilmekle birlikte cumhura göre 20. âyetin Medine'de indiği benimsenmiştir.³⁹ Henüz fazla sûre inmediğine göre Peygamberimize tertîlin emredilmesindeki hikmeti belirleme, tertîlin muhtevasına dair çözümleme yapmayı sağlayacaktır. Aslında tertîl ile okuma şekli emrin hikmetini de ortaya koymaktadır. Bu şekil bir okuma Kur'ân'ın ezberlenmesi ve kalbe yerleşmesini sağlamakta, Kur'ân'ı dinleyenlerin onunla bağ kurmasını güçlendirmektedir. Bu sebeple tertîl, tecvidden öncelikli olarak kalbe nüfuz etmeyi sağlayacak bir faydaya yöneliktir. Mâtürîdî, tertîlin açıklamak olduğunu zira Kur'ân'ın sadece okunmak için gelmiş olamayacağını ve açıklamanın da tane tane okumayla gerçekleşeceğini, bu bağlamda okumanın şu üç sebebe binaen gerçekleşeceğini belirtmektedir: 1. Kıyamete kadar muhafaza etmek için. 2. İçindekilerin hatırlanması, Allah'ın kullar ve kulların da birbirleri üzerindeki haklarının hatırlanması için. 3. Kur'ân'ın muhtevasına göre amel etmesi, ondan öğüt alması ve onu kendisine rehber edinmesi için.⁴⁰

İbn Atiyye (öl. 541/1147) de bu âyetle ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre "tertîl, yavaş okumak ve açıklamak için harfleri birbirinden ayırmaktır. Bunu yapmak algı, mülahaza ve manayı anlamak için fikirde genişlik sağlar. Böylece kalp inceler ve ondan bir mana ve rahmet taşar."⁴¹ Kur'ân, tertîl ile okunmadığında dişlerin üst üste gelerek dizilişi bozması gibi harfler de birbirine karışacak ve mana anlaşılmayacaktır. Hz. Aişe'den gelen bir rivayet Hz. Peygamber'in okumasının çok yavaş olduğu ve bu sebeple onun okuması esnasında birisinin harfleri sayma imkânı bulacağını anlatmaktadır.⁴² Bu bağlamda harfleri birbirine karıştırarak anlaşılmayacak şekilde okunmasının haram bir okuma olarak "hezreme" diye isimlendirildiği hatırlanmalıdır.

³⁸ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 6/437.

³⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 5/386

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 16/190-191.

⁴¹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 5/387.

⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/637.

Tertilde öncelik tecvid olmamakla birlikte tertilin içinde tecvidin olmadığını söylemek isabetli olmasa gerektir. Nitekim her harfin kendine özgü bir niteliği olduğuna göre harfleri bu niteliklerine göre okumak tecvidi ortaya çıkarmaktır. Kelimeler harflerin niteliklerine göre okunmadığında harfler birbirine karışacağı için tecvidi de yok edecektir. Bu sebeple bazı araştırmalarda klasik tefsir kaynaklarından da delillendirilerek ifade edildiği üzere tertilin tecvidle “hiç alakasının bulunmadığını”⁴³ ileri sürmek isabetli değildir.

4. *Karae* Fiili

4.1. Dilsel Tahlil

Karae / قَرَأَ sözlükte “kadının hayız görmesi” demektir. Nitekim قَرَأَتِ الْمَرْأَةُ cümlesinde bu mana vardır.⁴⁴ Aslında hayız esnasında kanın toplanmasından⁴⁵ dolayı bu manaya geldiği söylenerek kelimenin temel manasının “toplamak” olduğu⁴⁶ belirtilir. Dolayısıyla hayız görmek de dâhil diğer manalar toplamaya nispetle anlam kazanmaktadır. *el-Kur'* her ne kadar kadının normal halinden sonraki âdet görme zamanını ifade etse de İsfahânî'nin belirttiği üzere kadının temizlik dönemini de kapsamaktadır. Bu kelimenin temel olarak “toplamak” anlamından geldiğini kabul eden dilciler *tuhr*/temizlik zamanı ile hayız zamanını bir arada toplamayı dikkate almışlardır. Buna göre “okuma” fiilini karşılması Kur'ân okurken harflerin bir araya toplanarak telaffuz edilmesi sebebiyledir. Şu durumda tek bir harfi telaffuz etmek *kıraat* değildir.⁴⁷

İnsanları bir araya toplanmasından köy gibi yerleşim yerlerine الْقَرْيَةُ isminin verilmesi gibi hüküm, kıssa ve benzer şeyleri ve eski kitapların hükümlerini kendisinde toplaması ve bir araya getirmesi sebebiyle de Kur'ân'a bu ad verilmiştir. Bazıları, Kur'ân kelimesinin bu kökten değil de “bir şeyi başka bir şeye eklemek” demek olan *karane* kökünden geldiğini benimser. Dolayısıyla sûreler birbirine eklendiği için ona bir bütün olarak Kur'ân denilir.⁴⁸ Bazıları ise Kur'ân kelimesinin “okumak” anlamındaki *karaeden* geldiğini kabul eder.⁴⁹ Bu kelimenin kök olarak nereden geldiğini tespit etmek asıl amacımız olmadığı için biz bu konudaki tartışmalara bu kadar yer verdik. Zaten bir fikri kabul etmenin ötesinde bu

⁴³ Naif Yaşar, “Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*41 (2015), 439.

⁴⁴ Halîl b. Ahmed, "k-r-e", 3/370; 401-402.

⁴⁵ Mustafâvî, "k-r-e", 9/241.

⁴⁶ İbn Fâris, "k-r-e", 5/78.

⁴⁷ İsfahânî, "k-r-e", 401-402.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 10/77.

⁴⁹ Mustafâvî, "k-r-e", 9/242.

konuda net bir karara ulaşmanın zorluğu dilcilerin tutumunda da görülmektedir. Dolayısıyla hangi görüş kabul edilirse bilgi de onun üzerine inşa edilecektir.

4.2. Kur'ân ve Muhatap Bağlamı

Karae', okuma anlamı ile ilişkili olarak türevleriyle farklı âyetlerde 88 defa genelde Mekkî sûrelerde geçmektedir. Bu yerlerin on yedisinde fiil; diğer yerlerde ise isim, sıfat ve mastar olmak üzere Kur'ân'la ilişkilidir. Buna göre Kur'ân'da *karae'* kökü okuma fiili ile ilişkili olarak farklı bağlamlara sahiptir. Ancak âyetlerin bağlamı ve muhatabı değişse de okuma, yazılı ya da ezberden okumayla ilgilidir. Okuyan, Kur'ân'da çok anlamlı kelimeleri ele aldığı eserinde el-Bakara 2/228 hariç bu âyetlerin hepsinde okuma ve Kur'ân anlamına geldiğini belirtmektedir.⁵⁰ Kur'ân ve muhatap bağlamını şu şekilde tasnif ederek ele alabiliriz:

1. Allah'ın adı ile Kur'ân'ı okumak, Allah'ın adına çağırmak ya da işlere onun adı ile başlamak *إِفْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ* “*Yaratan Rabbi'nin adı ile oku!*” (el-‘Alak 96/1). Farklı görüşler olsa da çoğunluk kanaate göre el-‘Alak sûresi ilk inen sûredir. İlk âyetinde yaratan Allah'ın adı ile okuma emredilmektedir. Fakat burada okumanın mahiyetine ilişkin farklı görüşler vardır. Çünkü ilk dönemde henüz okumayı gerektirecek bir kitap bulunmadığı için okuma ile zaman zaman indirilen Kur'ân pasajlarının okunmasına yönelik bir emrin yanında farklı bir emrin kastedilmesi de mümkündür. Bu bağlamda müşriklerin putlara taptığı bir ortamda işlerine onların adı ile başlamalarına bağlı olarak yeni bir hayat tarzının inşa edilmesiyle işlere Allah'ın adı ile başlanmasının gerekliliği ifade edilmiş de olabilir. Buna göre öncelik kitap okuma değil, Allah'ın adının hâkim kılınmasına yönelik emirdir. Nitekim Mukâtil'in el-‘Alak sûresinin 4. âyetini açıklarken naklettiği veriler bu durumu desteklemektedir.⁵¹ Fakat ortada bir bütün olarak Kur'ân bulunmasa da onun bir kısmının da yine Kur'ân olması ve İslam davetinin Kur'ân'la gerçekleşmesi bu âyetin Kur'ân'ı okumayla ilişkilendirilmesi için gerekçelerdir. Bununla birlikte farklı fikirleri dikkate aldığımızda bu âyetteki kelimedenden maksadın okuma ile ilişkili olarak “çağırmak/söylemek/bağırmak/davet etmek/ilan etmek” olduğu da ifade edilebilir.⁵²

2. Allah'ın, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e okuması ve okutması *سَنُفِّرُكَ فَلَا تَنْسَى* “*Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.*” (el-A‘lâ 87/6), *فَإِذَا قَرَأْتَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ* “*O hâlde, biz onu*

⁵⁰ Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*, 512.

⁵¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/761.

⁵² Yaşar, *A Semantic Study of Vocabulary of the Qur'an*, 3/85-88.

okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy.” (el-Kiyâme 75/18). Her iki sûrede de Kur’ân’ın okutulmasında Allah’ın etkin oluşuna vurgu yapılmaktadır. Her iki âyeti birbiri ile ilişkilendirerek anlayanların yanı sıra ilişkilendirmeden de izah edenler bulunmaktadır. Rivayetlerle ilgili farklı kanaatler olsa da Hz. Peygamber’in okuma noktasında bazı endişeler taşıdığı anlaşılmakta ve buna karşılık Allah, vahiyle endişeleri gidermektedir. Râzî’nin ifadesine göre Allah, Hz. Peygamber’e tesbih etmesini emredip bu tesbihin ancak Kur’ân’ı okumakla tamamlanacağını bildirince O da bunu yerine getirebilmek için unutma endişesi ile kendi içinde Kur’ân’ı tekrar ediyordu. Bu sebeple Allah bu, âyet-i kerimesini indirerek kendisinin dilemesi olmadıkça onun vahyi unutmayacağını beyan etti ve korkusunu giderdi.⁵³

3. Müşriklerin okunan Kur’ân’ı duyması. *وَإِذَا فُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ* “*Kendilerine Kur’ân okunduğu zaman secdeye kapanmıyorlar?*” (el-İnşikâk 84/21). Rivayete göre Hz. Peygamber bir gün ‘Alak sûresindeki secdeyle ilgili 19. âyeti okuduğunda Müslümanlar secde etmiş ancak müşrikler buna muhalefet ettikleri için bu âyet inmiştir.⁵⁴ Onlar, şirk koştığı halde neden kendilerinden secde etmelerinin beklendiği sorulabilir. Buna şöyle cevap verilebilir: Kur’ân’ın her bir çağrısı onlar için bir davetti. Dolayısıyla bunun gereği olarak secde etmelerinin beklenmesi doğaldı. Bunun yanı sıra onlar fesahat ve belâgati biliyordu. Kur’ân bu konuda onlardan ileri seviyedeydi. Bu sebeple müşriklerin, Kur’ân’ın bu özelliği karşısında secdeye kapanmaları gerekirdi.

4. Ahirette kitabın okunması. *فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِبَيْمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَفْرُقُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظَلَمُونَ فَتَبِيلًا* (el-İsrâ 17/71). *فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِبَيْمِينِهِ فَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ أَفْرُوا كِتَابِيَّةً* (el-Hâkka 69/19). Bu âyetlere göre ahirette kitabı sağ tarafından alacak olan kimselerden kitaplarını/amel defterlerini alıp okumaları istenecektir. Böylece onlar okumak sureti ile amellerini öğreneceklerdir. Görüldüğü üzere her iki âyette okuma kitap kelimesi ile ilişkilidir. Kitap ise amel defteridir ve bu defterden haberdar olunması onun okunmasını gerektirmektedir. Tabi ki doğal olarak okunan şey ancak anlaşıldığında kendisinden haberdar olunur. Bu sebeple karae fiili okuma eylemi itibarıyla okuduğunu anlamayı gerektirmektedir.

5. Müşriklerin okuyacakları bir kitap indirilme beklentisi. *وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ نُنزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ* “*Fakat bize okuyabileceğimiz bir kitap getirmediğinize da inanmayız.*” (el-İsrâ 17/93). Bu âyette müşriklerin Hz. Peygamber’den çeşitli beklentileri

⁵³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Çayb*, 31/130.

⁵⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/640.

sıralanmakta, bunlardan birisi olarak onun göğe çıkıp doğrudan kendilerine hitap eden ve okuyacakları bir kitap indirilme istekleri zikredilmekte ve bunlar olmadıkça ona inanmayacakları şeklindeki inkârcı tutumları anlatılmaktadır. Müşriklere zaten Kur'ân indirildiği halde onların ayrıca bir kitap gelmesindeki beklentilerinin ne olduğu sorulabilir. Mukâtil, bu ifadeyi Hz. Muhammed'in özel olarak peygamber olduğunu gösteren bir kitap olarak tefsir etmiştir.⁵⁵ Râzî'ye göre müşrikler böyle bir beklenti içindedir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'den nübüvvetini ispat etmek için Allah'ı kefil getirmesini istemektedirler.⁵⁶ Mevdûdî'nin (öl. 1979) isabetli açıklaması da şu şekildedir: "Gözünüzün önünde göğe çıkıp Allah tarafından beni elçi olarak gönderdiğini belirten elinizle dokunabileceğiniz ve gözünüzle okuyabileceğiniz bir yazı getirmemi istiyorsunuz."⁵⁷ Bu açıklama âyetin "göğe derece derece yükselisin" kısmı ile uyumlu bir açıklamadır. Aslında müşriklerin derdinin isteklerinin yerine gelmesi neticesinde inanmak değil, inanmamak için bahaneler üretmek olduğu onların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

6. Hz. Peygamber'in Kur'ân okuması. وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا "Sen Kur'ân okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanlar arasına görünmez bir perde çekeriz." (el-İsrâ 17/45). Lafzen bakıldığında Hz. Peygamber'in Kur'ân okuması esnasında onunla müşrikler arasında perde çekilmesi çok açık bir durumu ifade etmemekte ve bunun sebebinin ne olabileceği sorusu akla gelmektedir. Şu durumda buradaki okumanın özel bir durumdan bahsediyor olması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, âyetleri okuyarak inkârcılara tebliğde bulunuyordu. Buna göre perde çekilmesi farklı bir noktaya işaret etmelidir. O nokta ise Mâtürîdî'nin bazılarının görüşü olarak naklettiği şu açıklama olsa gerektir: "Kâfirler Resûlullah'ın, insanlara risâletini tebliğ etmesine ve kendisine indirilen Kur'ân âyetlerini okumasına engel oluyordu. Oysa o, elçiliğini tebliğ etmekle emrolunmuştu. Bu sebeple Yüce Allah bu âyeti indirerek kendisi ile o ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çektiğini ve Hz. Peygamber'e, o perde sebebiyle tebliğ yapma imkânı sağladığını haber verdi."⁵⁸ Bu açıklamayı dikkate aldığımızda buradaki okumanın bir metni okumaktan daha çok tebliğle ilişkili olduğu ifade edilebilir. Ancak Cessâs'ın (öl. 370/980) yer verdiği bilgiye göre bu âyet Kur'ân okuduğunda geceleyin Hz. Peygamber'e eziyet eden bir topluluk hakkında inmiştir. Allah, Hz. Peygamber ile onların arasında girerek ona eziyet

⁵⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/550.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/409.

⁵⁷ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Kurul (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 3/137

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/285.

etmelerini engelledi.⁵⁹ İzzet Derveze'ye (öl. 1984) göre aslında bu ifade kâfirlerin inatçılıktaki şiddetini anlatmaktadır. Onların hali önünde tıpkı gerçeği görmeyi engel bir perde bulunan kimsenin durumu gibidir.⁶⁰

7. Hz. Peygamber'in Kur'ân okumaya başlarken Allah'a sığınması. *فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* “Kur'ân'ı okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!” (en-Nahl 16/98). İzzet Derveze'nin tespitine göre -her ne kadar bir rivayet tespit edilemese de- içinde bu âyetin de yer aldığı pasajın Kur'ân'la ilişkili bir olay üzerine inmiş olması muhtemeldir. Hz. Peygamber aldığı vahiyleri bildirdiğinde müşrikler, ona şeytanın vesvese verdiğini iddia ediyordu. Onların bu sözleri üzerine Allah, peygamberinden kendisine sığınmasını emretmiş olabilir. Hz. Peygamber'e bir âyetin yerine başka bir âyet indirildiğinde de müşrikler bunu dillerine dolayıp şeytanın vesvese verdiğini söylüyordu. Kur'ân'a sığınmanın emredilmesi onlara bir reddiye niteliğinde oldu.⁶¹ Zira müşrikler, Hz. Peygamber üzerinde şeytanın etkisinin olduğunu ileri sürmüştü ancak bir sonraki âyetle Allah, etkinin ancak onu dost edinenler üzerine olacağını bildirmişti. Bu durumda Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı okuması, tebliğ etmesini ifade edebilir yani Kur'ân'ı müşriklere okuyup tebliğ etmesi şeklinde anlaşılabilir.

8. Tevrat'ı okuyanlara sorma. *فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ* “Sana indirdiğimiz şeyde şüpheye düşersen senden önce kitap okuyanlara sor!” (Yûnus 10/94) âyetin zahirinden Hz. Muhammed'in vahiy hakkında şüphe duyması halinde bu şüphesini gidermesi için Ehl-i kitaptan Müslüman olanlara sorması emredildiği anlaşılmaktadır. Çünkü onlar, kitabı okuyorlardı ve bir peygamberin geleceği bilgisine ve haberine vakıftı. Fakat bundan maksat müşriklerin itirazlarına cevap vermektir. Arapların üslup özelliğine göre âyet böyle gelmiştir. Nitekim onlar başkalarına bir şey söylemek istediklerinde böyle bir üslubu tercih ederlerdi.⁶² Dolayısıyla bazı âlimlere göre hitap Peygamberimize olsa da âyetten murad, aslında Hz. Peygamber'in değil başkasının şüphe duymasıdır. Şu durumda hitap onun nezdinde herkes içindir.⁶³ Bu bilgiyi dikkate aldığımızda okumaktan maksadın “kitaptaki bilgidен haberi olmak” şeklinde anlaşılmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

⁵⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Âhkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1405), 5/29.

⁶⁰ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 6/389.

⁶¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, 6/175-176.

⁶² Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/150.

⁶³ Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/108-110.

9. Kur'ân okunurken onu dikkatli bir şekilde dinlemek وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Umulur ki esirgenmiş olursunuz.” (el-A‘râf 7/204). Kitaptan okuma söz konusu olduğunda *karâe* fiili ön plana çıkmakta ancak bu durumda yine bağlamsal farklılık görülmektedir. Âyetin geliş sebebine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını verelim. Bazılarına göre bu âyet namaz hakkında inmiştir. Bu âyet ininceye kadar bazıları namazda konuşuyordu. Başka bir görüşe göre de bu âyet müşriklerin Kur'ân'ın dinlenmemesi için gürültü yapmalarına karşılık gelmiştir. Üçüncü bilgiye göre Hz. Muhammed namaz kıldırırken bazıları onun okuduğu gibi seslice okuyordu. Bu sebeple âyet bu davranışı yasakladı. Farklı rivayetler bulunmakla birlikte âyetin temel noktasının Kur'ân okunduğunda onu dinlemek olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴

Sonuç

Kur'ân'ı açıklama ve yorumlama görevini yerine getiren tefsir ilmi, yalnızca Fatıha ile başlayıp en-Nâs sûresi ile biten ve âyet âyet Kur'ân'ı ele alan faaliyet ile şekillenmemiştir. Kur'ân ilimleri altında değerlendirilen pek çok eser tefsir literatürüne aittir. Bu eserlerde Kur'ân'daki kelimelerin anlamlarının tespit edildiği görülmektedir. Bu eser türlerinden biri olan vücûh edebiyatı birbirini tamamlayıcı, değiştirici ve geliştirici niteliğine sahiptir. Bu özellikleri ile varsa hataları düzeltmekte ve yeni anlam takdirleriyle de açılımlar getirmektedir. Kur'ân meallerini bu bağlamda değerlendirdiğimizde meallerin ve meallere dair yapılan çalışmaların tercümelerdeki hataları düzeltici ve geliştirici olması gerektiği açıktır.

Kur'ân meallerinde çeviride isabet edebilmenin en önemli şartlarından birisi, anahtar sözcüklere doğru anlam verebilmektedir. Kur'ân ilimleri olarak yazılan pek çok eser bu konuda meal yazımına katkı sağlamaktadır. Ancak eserlerdeki hatalar tashih edilmeyip sonraki nesillere aktarıldığında bu eserlerden yararlanan meallerin kendisini geliştirme durumu söz konusu olmayacaktır. Nitekim araştırmamıza konu ettiğimiz kelimelere verilen anlamlarda söz konusu husus görülmekte ve meallerin el-Furûku'l-Lugaviyye açısından eksikliklerle malul olduğu anlaşılmaktadır.

el-Furûku'l-Lugaviyye eserleri anlam inceliklerine işaret etmektedir. Fakat âyetlerin muhatap bilgisini dikkate almadan furûk bilgisi yeterli olmayacaktır. Bu bağlamda ele

⁶⁴ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/494.

aldığımız kelimelerin dilsel farklarına dair şu tespitleri yapabiliriz: *Telâ*, düşünerek okumak ve okuduklarının gereğini getirmektir. *Derase*, sürekli okumak suretiyle okuduğunu adeta ezberlemek, okuduklarından sonuçlara ulaşmak ve ders çıkarmaktır. *Ratele* fiilinin tef'il babındaki kullanımı ile *rattela* anlamak için karıştırmadan tane tane ve yavaş yavaş okumadır. Bu şekil bir okuma anlamak için gereklidir. *Karae*, işitilen seslerle Kur'ân'ı okumaktır. Tek bir harfin okunması için *telân*'ın kullanılması isabetli olmaz. Çünkü tilâvet olması için harflerin ve kelimelerin birbirini izlemesi gerekir. Her tilâvet bir kıraattir ancak her kıraat tilâvet değildir. Zira kıraat, tek bir kelimeyi okumak için kullanıldığı gibi birçok kelimenin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulan tümceleri okumak için de kullanılır. Görüldüğü üzere bu tespit anlam farkına dair kavrayış sağlamakta ancak muhatap bağlamında lafızların kullanımlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü dilsel farklılığı ifade etmektedir.

Vücûh edebiyatını da dikkate alarak yaptığımız bu araştırma bize ilgili eserlerin verdiği bilgileri değerlendirmenin gerekliliğini gösterdi. Zira bu edebiyatta kelimelere takdir edilen manalarda zaman zaman isabetsizlikler bulunmaktadır. Özellikle tefsir akademiasındaki pek çok araştırma tefsir kitapları özelinde yapıldığı için Kur'ân ilimleri edebiyatı geri planda kalmaktadır. Bu sebeple Kur'ân ilimlerine yönelik eserler çeşitli açılardan incelenmelidir.

Ele aldığımız kelimelerle ilgili son olarak şunu ifade etmek isteriz: Bu kelimeler “okumak” manasında birleşse de konuyu Kur'ân'ı anlama ve Kur'ân üzerinde iyice düşünme ve Kur'ân okumanın sevap olup olmadığı şeklindeki bir muhteva çerçevesinde düşünmemek gerekir. Zira bu çerçeve daha çok bir Müslümanın Kur'ânla ilişkisi noktasında dile getirilmektedir. Kur'ân bağlamı ve muhatabına göre bu çerçeveleri içermekle birlikte diğer muhataplarına göre de bir anlam dünyası bu sözcüklerin anlam çerçevesini oluşturmaktadır. Bu dünya da metin içerisinde yeri geldikçe zikredilmiştir.

Kaynakça/Reference

- Ağırkaya, Güven. "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?". *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (Eylül 2020), 677-720.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd el-Ferrâ. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemir v.dğr. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1409.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- Coşkun, Muhammed. "Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'ân Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim 2023), 721-742. <https://doi.org/10.31121/tader.1298771>.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Kebîr. *Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. çev. Mustafa Altinkaya. 12 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Ebû Hayyân el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbu'l-luga*. th. Muhammed Avz Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakûb. *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 6 Cilt. Kahire: Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1996.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim b. Ömer. *Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Hocaoğlu, Mustafa. "Okuma ve Anlama Üzerine: Kur'ân Tilavetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 207-235.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Girnâtî. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- İbn Ebî Zemenîn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. thk. Muhammed b. Mustafa el-Kenz. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali Muhammed. *Nuzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Abdulkerîm Kâzım er-Rıdâ. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1984.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya. *Kur'ân'da Kıraat Tilâvet ve Tertil Kavramları*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu v.dğr. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Kurul. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasan İbn Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2001.
- Mustafavî, Hasen. *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire-Londra: Merkezu Neşr Asar el-Allâme el-Mustafavî. 24 Cilt. Tahrân: Merkezu Neşri Âsâri'l-Allâme el-Mustafavî, 1393.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'ân'ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.
- Parlıyan, Abdullah. *Kur'ân-ı Kerîm ve Özlü Tefsir Abdullah Parlıyan Meali*. Erişim 20 Ekim 2023. <https://www.kuranmeali.com>
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *el-Mufredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, ts.
- Tâberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Ünal, Mehmet. "Kuran'ı İçselleştirme Biçimi Olarak Sahâbe Tilaveti Biçimleri". *XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı: Kur'ân ve Sahâbe Sempozyumu*. ed. Hasan Keskin – Abdullah Demir. 101-121. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Yaşar, Naif. "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?" *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*41/2 (Kış 2015), 433-450.
- Yaşar, Naif. *A Semantic Study of Vocabulary of the Qur'an*. 4 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Alî Muhammed Mu'avvad. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. *Esâsu'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.